

Una cultura literària lligada a les grans virtuts

José Ramón Ayllón
Escriptor i professor¹

Tots coneixem persones amb bona preparació professional i no tan bona formació cultural. Tant joves com adults. Què els podem dir? D'entrada, que la cultura no és un caprici ni un embellidor; que el cultiu de la nostra intel·ligència i de la nostra sensibilitat ens ajuda a entendre'ns i a entendre el món, ens enriqueix decisivament.

Sala de lectura del British Museum Foto: David Ilyff/ Wikipedia

«Una amiga em va deixar Guerra i pau, que va ser per a la meua adolescència sense encant un raig de llum i es va transformar en el punt de referència secret de totes les meves aspiracions i ideals. Em vaig enamorar de la Natasha, de la Maria, de la Sònia, del príncep Andrei, del Pierre Bezújov. Amb ells vaig plorar i vaig somiar. La vida al camp de refugiats em semblava més suportable si al final la Natasha es casava amb el Pierre. Era clar que la vida, fora del camp, era gran, bella, dolorosa i sagrada, i jo un dia l'aconseguiria».

Marisa Madieri

Què hi podríem afegir? Sens dubte, que estem fets per al coneixement i la bellesa. I que, per això, l'art de contar històries, de paraula i per escrit,

existeix des de sempre. Un pas més i arribem a la literatura. Un text literari –feliç parella de fons i forma– és una cosa viva, té ànima, encara que no passi d’una línia, potser composta fa més de dos mil anys:

—Oh, Ismene, germana meva, de la meva mateixa sang!

Un text viu ens obliga a rellegir-lo i assaborir-lo, encara que siguin quatre versos:

Riu-te de la lluna, del dia, de la nit.
Riu-te d’aquest maldestre noi que t’estima.
Nega’m l’aire, el pa, la llum, la primavera,
però mai el teu riure, perquè em moriria.

La força d’un text viu i bell et colpeja, t’arrossega, et domina:

A partir de llavors, a partir del dia que te’n vas anar, ja res no m’importava. Ni els nens, ni Déu, ni res. Era com si no sabés quin cataclisme m’havia fulminat. Era com si, sobtadament, hagués deixat de viure. Havia anat vivint any rere any, i de cop la vida cessava. No s’aturava sense més ni més, sinó amb un grinyol horrible. Vaig pensar: si per a ell no valc res, tampoc valc res per a mi mateixa, per a ningú. Això va ser el pitjor. Sentia que se’m trencaria el cor. Què dic? Se m’havia trencat. Així, sense més ni més. I continua trencat, si t’interessa saber-ho. Aquesta és la veritat, en poques paraules. Ho vaig posar tot en tu: tots els ous a la mateixa cistella. Això va ser el que vaig fer. Tots els ous podrits en la mateixa cistella.

Estem parlant de la bellesa contagiosa que posseeixen les grans històries escrites. Com aquella del creuer de luxe que travessava el Canal de la Mànega fa més d’un segle. Enmig d’una aparatosa tempesta, les onades van castigar el casc durant hores, fins a obrir una perillosa via d’aigua. A mitjanit, quan el capità va tenir clar que el vaixell s’enfonsava sense aturador, va buscar el seu megàfon per baixar pis per pis, i alertar tothom. Però el megàfon no era al punt de comandament, on solia ser, així que va començar a recórrer les plantes baladrejant l’evacuació, molt estranyat de no trobar ningú en passadissos i cabines. Quan va arribar al pis més baix, ocupat íntegrament pel restaurant i el saló de ball, va entendre què succeïa: havia oblidat que aquella nit se celebrava un sopar de gala. Per aquest motiu tots els passatgers eren allà, de vint-i-un botó, molt atents al cuiner francès, que els explicava el menú amb gesticulació i cerimònia, megàfon en mà.

En aquesta història, imaginada pel filòsof Kierkegaard, és fàcil entendre que l’important no és el sopar, sinó el naufragi imminent. Però el megàfon el tenia el cuiner... Avui, en el nostre món hiperconnectat, hi han proliferat,

formant eixam, els cuiners amb megàfon. S'hi han multiplicat personatges i petits personatges que acaparen la informació i l'audiència, per mitjà d'aquests petits ídols amb teclat, que amb freqüència són també les noves cadenes dels nous esclaus. Més que un canvi cultural, podríem dir que estem sofrint una mutació: el vell *Homo sapiens*, producte d'una cultura escrita mil·lenària, s'està convertint en *Homo videns*, infraeducat per la imatge.

Aquestes pàgines juguen a favor de la cultura literària lligada a les grans virtuts. I són un avís per a navegants: si la lectura desperta i aviva la intel·ligència, ara sabem que les imatges la bressolen i l'adormen. També sabem que les nostres neurones millorarien el rendiment amb menys pantalles i més lectura, amb menys Facebook i més *the face on the book*. Avui, més que mai, necessitem llibres i autors contagiosos i amb criteri, que ens ajudin a esclarir un món castigat, diàriament, per devessalls d'informació profusa, confusa i difusa.

Em refereixo als llibres i autors que més han agradat i agraden a lectors de tota mena; els que guanyen de manera aclaparadora en la votació

Aquestes pàgines juguen a favor de la cultura literària lligada a les grans virtuts. I són un avís per a navegants: si la lectura desperta i aviva la intel·ligència, ara sabem que les imatges la bressolen i l'adormen.

implícita dels segles. És fàcil endevinar que em refereixo als clàssics –és a dir, als grans, als millors–, tant antics com moderns: Homer i Shakespeare, Virgili i Dant, Cervantes i Borges, Quevedo, i Sèneca, Goethe, Confuci, Sant Agustí, Pascal, Orwell, Dickens, Jane

Austen, Viktor Frankl, Galdós, Delibes, Natalia Ginzburg, Marisa Madieri, Kapuscinski... Ens semblen els millors perquè ens resulten imprescindibles a l'hora de respondre les nostres últimes preguntes: què està bé i què està malament, qui som, què hi fem aquí, com hem de viure, què podem esperar...

Un gran escriptor és, en primer lloc, un virtuós de la tècnica: un artista que maneja les paraules com Messi la pilota de futbol, com Federer la raqueta, o com Cyrano l'espasa. Però l'estil no és suficient, perquè és compatible ser brillant i superficial, tenir tanta tècnica com verborrea. Per estar entre els grans no n'hi ha prou amb el domini perfecte del llenguatge, perquè la missió de la paraula –molt per sobre de la brillantor, del colorit, del sol fet de sonar bé– és comunicar, transmetre, interpretar la realitat. Plató ho intenta a través dels seus mites. Tots caben –i es resumeixen– en la caverna, en cinc paraules senzilles i immenses: hi ha un altre món. En el deixant platònic, tots els clàssics defensaran la mateixa tesi. Uns quants, com Calderón, de manera explícita en *El gran teatro del mundo* i *La vida es sueño*. Els grans escriptors són, segons això, els qui més i millor il·luminen la caverna i ens ajuden a entendre qüestions tan importants i misterioses

com l'amor, el patiment, la llibertat, la mort i, en definitiva, l'única cosa més important que la vida: el sentit de la vida.

Bussegem en el sentit i contrasentit de la vida llegint, per exemple, Shakespeare, i escoltant el seu rei Lear. Quan el vell monarca és empresonat amb Cordèlia, la seva filla, amb raons que resumeixen de manera perfecta l'estoïcisme, aquesta filosofia que té en el món antic l'última paraula sobre el significat de l'existència.

A la presó, vine, anem-hi! Hi cantarem com ocells engabiats. Sí, viurem cantant. I també resarem. I contarem vells contes. I riurem de les papallones de colors. Sentirem els infeliços referir les novetats de la cort, i comentarem amb ells qui perd i qui guanya, qui ascendeix o qui cau. I posseïrem el misteri de les coses, talment com si fóssim espies dels déus. I dins dels seus murs sobreviurem a les sectes i als poderosos, que a la mercè de la lluna sorgeixen i sucumbeixen.

Llegim per conèixer, i a ningú no se li oculta que el coneixement més difícil és el d'un mateix. Precisament, per aquesta dificultat, ens agrada la literatura.

Llegim per conèixer, i a ningú no se li oculta que el coneixement més difícil és el d'un mateix. Precisament, per aquesta dificultat, ens agrada la literatura. Què busquem en una novel·la, en una bona història? En el fons, ens busquem a nosaltres mateixos. I ho fem perquè patim la desconcertant desmesura entre allò que desitgem i allò que aconseguim. Anhelem l'equilibri i la felicitat, però obtenim amb desassossec un raquític compte de resultats. Per això –repeteixo– ens agraden els relats literaris: volem aprendre dels seus protagonistes, conèixer allò que han fet per aconseguir la plenitud, quins camins han triat o rebutjat, i quins han aconseguit al cap i a la fi.

Necessitem històries per reconèixer-nos-hi i aprendre a viure. Si l'home és un ésser de molts aprenentatges, el més difícil de tots és la gestió de la vida mateixa, perquè les possibilitats de la llibertat són múltiples i contradictòries. Per tenir un futur obert i indeterminat, qualsevol de nosaltres pot arribar a ser un heroi o un malvat, i aquesta incertesa ens empeny a fixar-nos en els altres per veure com han assumit aquest risc: com han portat les regnes de les seves vides, com han encaixat els èxits i els fracassos, com han superat les adversitats o s'hi han enfonsat.

Necessitem la bona literatura i les seves històries per mesurar la realitat i escarmentar per no caure en els mateixos errors de Calisto, Melibea o Lázaro de Tormes; per somiar com el Petit Príncep; per sobreposar-nos com Ana Frank; per esperar com Penèlope; per aspirar a la bondat essencial del Quixot. Així recrea Stefan Zweig el procés d'aquest aprenentatge:

EDUCAR EN LES VIRTUTS

Llegeixo Montaigne i tinc la impressió que, en les seves pàgines, està més ben pensat i expressat, amb més claredat i nitidesa, tot allò que constitueix la preocupació més profunda de la meua ànima. Hi ha en

És una crueltat bàrbara privar els nostres joves de l'energia i la inspiració que poden trobar, durant tota la vida, en el contacte vivificant de les obres mestres de l'art, de la literatura, de la filosofia i de la música.

aquestes pàgines un “tu” en què es reflecteix el meu “jo”. No tinc davant un llibre, una literatura, una filosofia, sinó un home de qui soc germà: un home que m’aconsella, que em consola i fa amistat amb mi. El paper imprès desapareix en la penombra de l’habitació, perquè un estrany ha entrat a casa meua. Però ja no és un estrany, sinó algú a qui sento com un amic. Quatre-cents anys, s’han dissipat com el fum.

De Stefan Zweig a Ernst Gombrich:

La vida sovint és trista, i és una crueltat bàrbara privar els nostres joves de l’energia i la inspiració que poden trobar, durant tota la vida, en el contacte vivificant de les obres mestres de l’art, de la literatura, de la filosofia i de la música.

El fruit d’aquesta “crueltat bàrbara” seran legions de titulats que encaixen en el sever diagnòstic d’Unamuno: no estan educats, però “saben dir ximpleries en cinc idiomes”. Dir ximpleries és molt fàcil en un món amb sobredosi d’informació i de missatges contradictoris, on sovint “el bell és lleig i el lleig és bell”, com cantaven les bruixes que van enganyar Macbeth. Amb freqüència –afirmava Tagore– llegim malament el món i després diem que ens enganya. Avui podríem afegir-hi que està de moda interpretar el món en clau equivocada:

- En la clau amoral del “tot s’hi val”.
- En l’hedonisme que identifica el bé amb el plaer.
- En el simplisme subjectiu de “la veritat és el que jo penso”.
- En la comoditat de l’ateisme pràctic.
- En el nihilisme del “res no paga la pena”.

Per sort, els grans llibres contribueixen a esclarir el món, i alhora ens ajuden a rectificar els punts de vista equivocats.

- Enfront de la màniga ampla del tot s’hi val, ens ensenyen que hi ha conductes dignes i indignes, lògiques i patològiques.
- Enfront de l’arbitrarietat subjectiva, en tenen prou de mostrar el pes de la realitat, tan palesa en el Quixot o Raskolnikov.
- Enfront de l’ateisme, reconeixen que Déu no parla, però sospiten que tot ens parla d’Ell.

Aquesta múltiple ajuda ens sembla impagable, i per això entenem que Dostoievski, presoner en la immensitat nevada de Sibèria, escrigui i supliqui a la seva família l'enviament de "llibres, llibres, molts llibres, perquè la meua ànima no mori". Als antípodes, cert alumne reconeixia que "ahir a la tarda estava tan avorrit que em vaig posar a llegir un llibre". Aquell alumne no sabia que els grans llibres ens rescaten de la condició d'*Homo neanderthalensis* amb què tots naixem. Desconeixia que els clàssics acceleren tant el nostre viatge interior, ens allunyen tant de la vulgaritat, que quan tornem al món ja no som els mateixos.

Un llibre pot canviar la vida d'un lector, el rumb d'una societat, la mentalitat d'una època. Publicat l'any 1838, *Oliver Twist* és la melodramàtica història d'un orfe perdut en els baixos fons londinencs. Sense caure en la idealització romàntica del delinqüent, Dickens retreu al seu país un entorn favorable que facilita la delinqüència. Després de la publicació de la novel·la, els nens pobres van rebre més almoines al carrer; anglesos rics van reflexionar i van fer generoses donacions; el Govern va millorar orfenats i asils. Així, la compassió i la benevolència van créixer a Anglaterra gràcies a les històries de Charles Dickens, d'un escriptor que en aquells dies només tenia vint-i-sis anys, i també el bon humor i el gust per una vida esquitxada d'alegries senzilles i tranquil·les.

EDUCAR EN LES VIRTUTS

Canviar el rumb o la mentalitat d'una societat només és donat a alguns genis. Però ens conformem si un llibre ajuda a dissoldre un prejudici, a rectificar un punt de vista, a purificar la mirada. En vuit hendecasíl·labs cèlebres, Francisco de Quevedo reconeix justament aquest deute amb grans escriptors del passat:

Retirat en la pau d'aquests deserts,
amb pocs, però doctes, llibres junts,
visc en conversa amb els difunts,
i escolto amb els meus ulls els morts.

Si no sempre entesos, sempre oberts,
o esmenen, o fecunden els meus afers;
i en músics callats contrapunts
al somni de la vida parlen desperts.

Convé aclarir que els grans escriptors no són mai ingenus: no ignoren “els mil naturals conflictes” que aclaparen els personatges de Shakespeare i que a tots ens colpegen. Però tampoc obliden que l'home i el món són una misteriosa resplendor, i aquest reflex alimenta les seves millors pàgines².

¹ Autor, entre altres obres, de *Tal vez soñar* (Barcelona: Ariel, 2014), un estudi sobre els temes de fons i de la forma literària de 15 obres clàssiques.

² Nota de l'editor: L'article no es proposa fer un repàs exhaustiu de joies literàries. Per lectors de llengua catalana si podrien afegir alguns llibres de Ramon Llull, Verdager i Maragall. També caldria destacar algun llibre de la *Bíblia*, com els primers capítols del *Gènesi*, el *Llibre de Tobies*, alguns *Salms*, o el llibre dels *Fets dels Apòstols*.